

Gaul Emil

A rajztanítás helyzete napjainkban Magyarországon

Helyzetjelentés

Az összeállításunkban található tanulmányok, riportok a vizuális kultúrává átkeresztelt rajztanítás keresztmetszetét vázolják fel, annak egy-egy időszerű és fontos, kulturális tartalommal rendelkező csomópontját mutatják be, a gyakorló tanár, az egyetemi oktató és kutató szemszögéből. A cikkek válogatása közben, terjedelmi megfontolások miatt nem kerülhetett sor az általános iskolai gyakorlat, a tanárképzés és -továbbképzés, az oktatásirányítás, a tankönyvkinálat és számos más lényeges kérdés önálló bemutatására.

A közoktatás – hála istennek – napjainkra közüggé vált: politikai pártok hirdetik meg oktatás-modernizációs programjukat, családok vitatkoznak vacsora közben arról, hogy milyen is az iskola, a televízió a botrányokon túl is állandó műsoridőt szentel a kérdésnek. A pedagógusoknak persze egészen más a tapasztalatuk a saját jelentőségüket illetően a hónap elején, de ez a sajnálatos tény nem változtat azon, hogy az ország legnagyobb – mintegy százhatvanezer embert foglalkoztató – ágazata, legalábbis az érdeklődés középpontjában áll.

A közoktatás javításának, fejlesztésének kérdésében – túl a pártpolitikai csatározásokon és egzisztenciális megfontolásokon – valószínűleg szinte teljes az egyetértés, de annak módját illetően már jelentős eltérések tapasztalhatók, amint azt a Művelődési és Közoktatási Minisztérium közoktatási stratégiáját (1) tartalmazó kiadványa körül kialakult viták is mutatják. E vitákat érdeklődéssel figyelve, de a szakmai egyetértést képviselő rajztanítás idilli szigetére visszahúzódva tesszük meg a közoktatás egészét is érintő megjegyzéseinket.

A társadalomtudományok terén, az Amerikai Egyesült Államokban az ötvenes években merült fel az a gondolat, hogy gyűjtsük össze a *modernizáció* általánosítható elemeit. (2) A történelmi távlatlaltal együtt nőtt az egyetértés az olyan kérdésekben, hogy a társadalmi fejlődésben a *nyelv*, a *vallás*, a *társadalmi szervezet* és a *technológia* az alapvető, s a továbbfejlődést a társadalmi rétegződés, a kultúra elkülönülése, majd pedig a jog, a politika, a közigazgatás és a 19. századi Európában a közoktatás kialakulása jelenti. E nézeteket már megszületésük pillanatában különböző – vallásos (elsősorban iszlám), marxista és polgári beállítottságú – kritikák érték, mondván, hogy az európai értékrend nem érvényes keleten; a kapitalista társadalom úgy, ahogy van, túlhaladandó, megsemmisítendő; a modernizáció útja a globális folyamatok és a helyi adottságok figyelembevételével adható meg, tehát van saját út, s van, amikor a hagyomány őrzése az időszerű teendő.

Hasonló a helyzet a közoktatás modernizációjával kapcsolatos kérdésekben a mai Magyarországon. A pedagógia területén átfogó képpel rendelkező szerencsés kiválasztottak koncepcióját a gondolataik megfogalmazására vállalkozó gyakorló tanárok szintén szűk köre vitatja meg, míg a pedagógusok túlnyomó többsége örömmel várja, elszenvedti, teljesíti, vagy figyelmen kívül hagyja a szakmai vitákban kialakult, rendeletekben testet öltött modernizációs gondolatokat. Azt, hogy a mai magyar közoktatásban, illetve rajztanításban mit kell megújítani és mit kell megőrizni, vitatható és vitatandó kérdés. Biztatás-

ként hadd emlékeztessünk egy eredményes magyarországi vitára, amely az érettségi koncepció körül alakult ki 1995 táján, amikor jelentős erők sikerrel érveltek amellett, hogy nálunk a történelem, a múlt ismerete, az identitástudat létkérdés, így fontosabb, mint a természettudomány és sok más tantárgy tanítása. És ezzel elérkeztünk az első kérdéshez, amire az összeállításunkban olvasható tanulmányok választ keresnek: Miben kell igazodnunk az európai eredményekhez és mit kell megőriznünk a hazai hagyományból?

A magyar közoktatás helyzetét figyelemmel kíséző olvasó bizonyára tudja, hogy az sok tekintetben jó, amint az a nyugat-európai adatokkal történt összehasonlításból is kitűnik. Kiépült iskolahálózatban folyik az oktatás, készül a korszerű tartalmi szabályozás (3), és értékelési rendszer (4). A pedagógusszakma méltányos bérezése még, sajnos, várat magára, de megindult a tanár-továbbképzés országos rendszerének kiépítése, (5) és még sokáig sorolhatnánk a közoktatás megoldott és előttünk álló feladatait, de ehelyett inkább szerezzünk képet a korábbi rajztanítás – ma: vizuális kultúra – tantárgy általános helyzetéről, hogy dolgozataink választ adhassanak a második kérdésre: Milyen speciális feladatok megoldása előtt áll a vizuális kultúra tantárgy?

A vizuális nevelés hazai iskolai helyzetét igen nehéz napjainkban megítélni, mivel az utóbbi években nem folyt ilyen irányú kutatás, a korábbi szakfelügyelői rendszer megszűnt, a jelenlegi szaktanácsadói hálózat egy-két félállású dolgozója pedig nincs olyan helyzetben, hogy naprakész helyzetjelentést tudjon adni. Ismertetésünk országos konferenciák, megyei és főiskolai továbbképzések tapasztalataira, az adatok szempontjából pedig alapvetően egy, a Soros Alapítvány által támogatott felmérés eredményeire támaszkodik, amely összesen tíz megye tájékoztató jellegű adatait foglalja magában. (6)

A *tanárkérdés* tekintetében az általános iskolákban a megyék adatai között elég nagy a szóródás, mert míg Jász-Nagykun-Szolnok megyében 140 képesített szaktanár mellett csak ötnek nincs szakirányú képesítése, addig Veszprém megyében 55:80 az arány, a többi megyében pedig átlagban 10–15% tanít képesítés nélkül. A gimnáziumokban jóformán nincs képesítés nélküli tanár, viszont körülbelül a felük alacsonyabb (tanárképző főiskolai) végzettségű.

A *tárgyi ellátottság* is változatos képet mutat. Az általános iskoláknak mintegy 15%-a rajz-szaktanteremmel, műhellyel, gazdag szemléltető anyaggal rendelkezik, tehát jól felszerelt, 35%-uk közepes felszereltségű, mintegy 50%-ukban pedig nincs szaktanterem és szegényes a szertár. A gimnáziumokban 1/3–1/3–1/3 a fenti arány, de megyénként óriási eltérésekkel, mert míg például Baranyában 60%–40% az arány, addig Jász-Nagykun-Szolnok megyében 10–30–60% adódik a felmérőlapok összesítése alapján.

Arra a kérdésre, hogy az utóbbi három évben hány fő vett részt valamilyen *továbbképzésen* (ami a diplomát adó többéves tanfolyamtól kezdve a megyei pedagógiai intézeti továbbképzésekig mindent tartalmazhatott), a szaktanácsadók által adott válaszok 23-tól 200 résztvevőig elég nagy szóródást mutattak, de átlagban 100 fő, ami 33 főt jelent évente és megyénként a három-négyezer rajztanárból.

A lehetőségként felkínált rövid céltanfolyam-kínálatból tapasztalatunk szerint a tanárok elsősorban a hasznos témákat – különösen a NAT új területeire felkészítő módszertani gyakorlatokat – részesítették előnyben, de a hagyományos rajz- és művészettörténet-tanítás, illetve a kézművesség iránt is nagy az érdeklődés.

Jelenleg az országban három egyetemi szintű *tanárképzőhely* van, ahol összesen közel háromezreszáz tanárjelölt tanul, míg a négy tanárképző főiskolán mintegy kilencezreszáz. Meglehetősen nagy eltérés tapasztalható azonban a felsőoktatási intézmények oktatási programjában és színvonalában. A rajz, a képzőművészet, a művészettörténet mindenütt szerepel az órarendben, de a NAT új területei, a tárgy- és környezetkultúra tanítása csak egy helyen, a vizuális kommunikáció tanítása pedig három iskolában része a képzésnek. A tantervekben általában elég alacsony az általános pedagógiai és a tantárgy-pedagógiai órák aránya.

Rajztanár-továbbképzés a pedagógiai intézetek rendezvényein kívül alig van. A tavaly megszűnt úgynevezett intenzív pedagógus-továbbképzés lehetőségével csak néhány főis-

kola élt. Diplomát adó továbbképzést csak a kaposvári és a nyíregyházi főiskola folytat, egyetemi szintű továbbképzés pedig gyakorlatilag csak az Iparművészeti Főiskolán folyik.

A helyi innovációt, használatban lévő tantervet, tankönyvet, programot firtató kérdésre adott válaszok statisztikailag nem értékelhetők, mert e téren is elég hiányosak az információk. Annyi azért kiderül a válaszokból, hogy a szerencsésebb megyékben van egy-két leleményes tanár, akinek a programját azonban csak ő maga, esetleg néhány környékbeli kollégája használja. Kevesen jutnak el a publikálásig, így az újító gondolatok terjesztése megakad. Viszont a megvásárolható és a rajztanárok szerint használható könyvek megjelenése azt mutatja, hogy a tankönyvkiadatok bővülése, ha nem is gyors, de jótékony hatást eredményezhetne, különösen, ha továbbképzéssel is párosulna. Ha késve is, de az Országos Közoktatási Intézet tantervbankjának megrendelése alapján elkészült mintegy 10–15, a NAT követelményeinek megfelelő vizuális kultúra tanterv. Ezek némelyikét az általános iskolára, más részüket a 4–6–8 osztályos középiskolára dolgozták ki, és olyan is van köztük, amely egy teljes iskolai programba illeszkedik. Ahhoz azonban, hogy helyi program készülhessen belőle, sok segítségre van szükség, hiszen többnyire még hiányzik a hozzátartozó tankönyv és a gyakorló tanárok sincsenek felkészítve a helyi program készítésére.

Az „egy tanterv” mellett az „egy tankönyv” rendszer is megtört, nem utolsósorban a Pedagógus Szakma Megújítása Projekt pályázatai és kiadói tevékenysége eredményeként, de a létrejött új kiadványok még nem alkotnak rendszert, nem állnak össze egységes egésszé, elszigetelten léteznek. Talán az egyetlen kivétel a törökbálinti Értékközvetítő és Képességfejlesztő Program vizuális és környezetkultúra tankönyvcsaládja, amelyből tudtommal közel száz iskolában tanulnak. A könyvkiadók, felismerve a piaci lehetőséget, már tankönyvíró-csoportokkal dolgoznak és hamarosan megjelentetik tankönyveiket, tanári segédkönyveiket. A meglehetősen nagy beruházás terhein könnyít a Közoktatási Modernizációs Közalapítvány támogatása, amit tantervek és tankönyvek írásához nyújt.

Bár e körülményeket, feltételeket felsoroló rövid bevezetőben a szakterület tartalmi, értékelési kérdéseinek taglalására, tantervi szabályozásának problémáira, a közoktatás előtt álló, s a modernizáció melletti másik nagy kérdés felvetésére – a középiskolai oktatás kiterjesztése hogyan érinti a vizuális kultúra tantárgyait – nem jutott hely, e témákkal külön tanulmányban szándékozunk foglalkozni.

Jegyzet

- (1) *A magyar közoktatás távlati fejlesztésének stratégiája.* Művelődési és Közoktatási Minisztérium, Bp. 1996.
- (2) A modernizációról számos közlemény mellett közérthető, rövid és izgalmas keresztmetszet található a Pécsi Egyetem folyóiratában, a Janus 1988. téli számában.
- (3) *Nemzeti Alaptanterv.* Művelődési és Közoktatási Minisztérium, Bp. 1993, 1995.
- (4) *Az érettségi vizsga szabályzata.* Kormányrendelet, Bp. 1997.
- (5) A közoktatási törvény módosítása, 1997.
- (6) KÁRPÁTI ANDREA: *A vizuális nevelés helyzete Magyarországon.* Soros Alapítvány Közoktatásfejlesztési Kuratóriuma. Kézirat. Bp. 1996; UNGVÁRY FANNI: *Vizuális tevékenységek – elvárások az iskolától.* Kutatási jelentés. Kézirat. Bp. 1996.

A vizuális nevelés hazai iskolai helyzetét igen nehéz napjainkban megítélni, mivel az utóbbi években nem folyt ilyen irányú kutatás, a korábbi szakfelügyelői rendszer megszűnt, a jelenlegi szaktanácsadói hálózat egy-két félállású dolgozója pedig nincs olyan helyzetben, hogy naprakész helyzetjelentést tudjon adni.
